
ПОЛІТИКА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗМІНА ПАРАДИГМИ ТА СТРАТЕГІЇ ІНТЕГРОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАГРОЗАМИ

Співак Марина, Кобко Євген

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-710-9-2-6>

ВСТУП

У глобальному взаємопов'язаному та взаємозалежному світі людина та її потенціал тісно пов'язані з політикою, формуючи внутрішнє функціонування суспільства та впливаючи на національну безпеку і геополітичне місце країни на міжнародному рівні. Світ настільки взаємопов'язаний та інтегрований, що безпеку неможливо обмежити національними кордонами. Нині науковцями досліджено ієрархічну взаємозалежність понять «міжнародна», «колективна» та «глобальна» безпека. Їхні твердження ґрунтуються на тому, що міжнародна безпека фокусується на суверенітеті, політичній незалежності та спроможності держав протидіяти агресії у системі паритетних відносин. Натомість колективна безпека розглядається як специфічна нормативно-регульована модель, що переважно обмежується військово-стратегічними інструментами захисту від кон'юктурних загроз, що звужує її ефективність у розв'язанні сучасних екологічних чи соціальних проблем. Найбільш інклюзивною категорією визначено глобальну безпеку, яка трансцендує суто воєнний аспект. Вона інтегрує енергетичну, екологічну та продовольчу складові частини, а також критичні чинники: демографічну стабільність, розвиток людського потенціалу та безпеку особистості як первинного суб'єкта захисту¹. Глобальна безпека повинна розглядатися тільки в рамках системно описаної глобальної ситуації, діючими суб'єктами якої виступають різні соціальні утворення, кожний зі своїми цінностями та цілями, які вступають у відношення та встановлюють

¹ Загола Т. М. Теоретичні підходи до дослідження співвідношення понять «міжнародна безпека», «колективна безпека» та «глобальна безпека». *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2022. № 4. С. 133–137. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.4.18>.

кооперативні зв'язки. Ситуація нормально функціонуючої системи, в діяльності якої враховано можливість появи негативних наслідків, оцінюється як «глобальна безпека», що створює умови продовження реалізації програм творення. Іншими словами, оцінюються відношення між наявним та майбутнім станом системи на предмет виявлення можливості появи негативних явищ. Така оцінка конструктивна лише в рамках чітко визначеної ситуації, тому завжди обмежена і відносна. Але у глобальному управлінні неможливо врахувати всі можливі негативні наслідки людської діяльності через брак повноти знань, що створює передумови появи у майбутньому негативних явищ². Водночас у межах формування глобальної політики здоров'язбереження постає критична проблема ідентифікації та верифікації потенційних небезпек. Складність прорахунку ризиків та управління загрозами в цій сфері зумовлена багатофакторною залежністю людини від стану навколишнього природного середовища та стохастичного характеру біосферних процесів. Оскільки здоров'я особистості є інтегрованим результатом безперервної взаємодії біологічних, кліматичних, екологічних та соціально-економічних детермінант, будь-яка дестабілізація в одній із цих систем запускає каскадні зміни в інших. Така нелінійна залежність робить традиційні механізми контролю малоефективними, адже здоров'язбереження нині – це не просто медична превенція, а складне управління динамічною рівновагою між людським організмом та середовищем його існування, що перебуває у стані наростаючої ентропії.

1. Україна на демографічній карті світу та її безпекові рівні

У сучасних умовах екзистенційних викликів стратегія збереження людства потребує докорінного перегляду ролі медицини та держави. Домінуюча нині модель охорони здоров'я, орієнтована переважно на лікування вже наявних патологій, вичерпала свій ресурс як інструмент національної безпеки. Справжня життєстійкість цивілізації та зміцнення людського капіталу можливі лише через перехід до політики здоров'язбереження здорової людини, де головним пріоритетом стає не боротьба з хворобами, а активне формування та примноження біологічного й духовного потенціалу кожної особистості. Такий підхід вимагає нової політичної культури та відповідальності урядів, які мають усвідомити, що здоров'я нації – це не витратна стаття бюджету, а фундаментальна основа колективної безпеки та виживання людства як класу.

² Кучма Д. Я. До питання про поняття «глобальна безпека». *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2014. № 3–4. С. 3–13.

Для об'єктивізації загроз людству як класу у межах політики здоров'язбереження критично важливим є аналіз прогностичних моделей виживання націй. Наукові розрахунки, що базуються на екстраполяції чистого коефіцієнта відтворення населення, дозволяють диференціювати країни за рівнем їхньої демографічної життєздатності. Отримані результати дозволили сформувати прогностичну карту вимирання, де країни ранжовані за часовим ресурсом їхнього існування. До переліку держав із найбільш критичними термінами депопуляції потрапили Макао (2628 р.), Гонконг (2740 р.), Боснія і Герцеговина (2770 р.), Мальта (2908 р.), Словаччина (2957 р.), Сінгапур (2978 р.), Румунія (3074 р.) та Угорщина (3104 р.). Україна в цій моделі перебуває на межі IV тисячоліття з прогностичним показником близько 3200 р. На противагу вказаним трендам, низка країн демонструє колосальний запас демографічної міцності: для США цей термін сягає 177 773 р., для Віргінських островів – 15 787 р., Сент-Люсії – 15 176 р., Тунісу – 14 898 р., Франції – 12 519 р., Південної Кореї – 9 955 р., Азербайджану – 8 759 р., Австралії – 8 602 р., Антильських островів – 7 984 р. та Норвегії – 7 977 р.³ Зазначена статистика підкреслює, що сучасна політика глобального здоров'язбереження має вийти за межі традиційного лікування хвороб і трансформуватися у систему інтегрованого управління людським капіталом. Розуміння здоров'я як найбільшої цінності та впровадження концепції збереження здоров'я здорової людини є єдиним шляхом до корекції цих фатальних прогнозів, що робить демографічну політику невід'ємним складником архітектури колективної безпеки.

Сучасний стан національної безпеки України характеризується критичними демографічними викликами, що станом на 2026 р. вивели державу у позицію світового антилідера за темпами втрати людського капіталу. Згідно зі звітами Міністерства фінансів України та даними МВФ, країна посіла 183-тє (останнє) місце у глобальному рейтингу за показниками чисельності населення, зафіксувавши сукупну втрату на рівні 32,5%. Якщо у 2021 р. населення становило 41 млн осіб, то станом на 2026 р. цей показник скоротився до 33,3 млн. Ситуація посилюється критичним розривом між вітальними показниками: смертність майже втричі перевищує народжуваність. Зокрема, у 2025 р. зафіксовано 485,2 тис. смертей за народжуваності лише у 168,7 тис. дітей (падіння на 4,5% порівняно з 2024 р.). Основними детермінантами такого дисбалансу виступають бойові втрати, територіальні зміни та масовий відтік біженців,

³ Українці вимруть через 1200 років, росіяни – через 800. *TSN.UA*. 2011. 24 жовтня. URL: https://tsn.ua/nauka_it/ukrayinci-vimrut-cherez-1200-rokiv-rosiyani-cherez-800.html (дата звернення: 11.04.2026).

що створює загрозу ініціювання незворотних деградаційних процесів у соціально-економічній системі держави⁴.

Східна Європа та країни Балтії на сучасному етапі трансформувалися у глобальний епіцентр депопуляції, де інтеграційні процеси до ЄС прискорили «вимивання» кадрового потенціалу на тлі загального старіння націй. Найвищі відсотки втрати населення зафіксовані в Болгарії (–23,2%, 181-ше місце у світі), Латвії (–21,6%), Молдові (–18,8%), Литві (–17,5%) та Румунії (–16,1%). Водночас країни з проактивною та селективною імміграційною політикою демонструють сталий розвиток: приріст населення Канади становив 35,6%, Австралії – 44,9%. Серед глобальних економічних лідерів найвищу динаміку демонструє Індія (+38,4%), США (+21%) та Бразилія (+22,1%). Складною залишається ситуація в Азії, де Південна Корея демонструє приріст лише на 9,9% (нижче середньосвітового рівня), а Японія продовжує втрачати громадян (–2,8%)⁵.

Основними полюсами демографічного зростання залишаються країни Перської затоки та Африки на південь від Сахари. Лідером рейтингу став Катар із показником +423,4%, що є прямим наслідком стратегічного управління трудовими ресурсами та залучення іноземних фахівців до енергетичного сектору. Аналогічні тенденції спостерігаються в ОАЕ (+249,7%), Бахреїні (+153,9%), Кувейті (+139,1%), Омані (+129,1%) та Саудівській Аравії (+98,5%)⁶. Наведені статистичні дані свідчать про глибоку поляризацію світу на зони активного накопичення людського ресурсу та зони його стрімкого вичерпання. В умовах України впровадження інтегрованої політики здоров'язбереження здорової людини та розробка нової концепції демографічної стійкості стають не просто медичним завданням, а першочерговим інструментом збереження суб'єктності держави у структурі колективної безпеки.

Представлена глобальна статистика та тривожні прогностичні моделі депопуляції наочно демонструють, що традиційні підходи до управління людськими ресурсами вичерпали себе, ставлячи під загрозу саме існування окремих націй. У цьому контексті виживання держави безпосередньо залежить від зміни ціннісних орієнтирів – від пасивного очікування хвороби до активної політики здоров'язбереження, що базується на пріоритеті збереження здоров'я здорової людини. Саме такий перехід

⁴ Україна очолила антирейтинг країн за темпами втрати населення. *Build Portal*. 2026. 08 квітня. URL: <https://budport.com.ua/buildnews/32874-ukrajna-ocholila-antireyting-krajn-za-tempami-vtrati-naselennya> (дата звернення: 12.04.2026).

⁵ Там само.

⁶ Там само.

дозволяє трансформувати біологічний потенціал населення з вразливої зони ризику у стратегічний актив національної та колективної безпеки.

Розуміння здоров'я як найбільшої цінності повинно привести країни до нового формату політичних відносин. Політичні погляди на цілі та наслідки змін у системі охорони здоров'я залежать від цінностей, які лежать в основі поглядів і рішень. Неупередженої, об'єктивної оцінки стану суспільства та перспектив його розвитку, яка б зумовила вибір оптимальної політичної стратегії здоров'язбереження, слід очікувати лише від політиків. Адже нині особливо гостро постала необхідність зростання політичної свідомості, формування нової політичної культури, а відтак підвищення рівня політичних знань широкого загалу, вдосконалення системи охорони здоров'я. Обґрунтування концепції державної політики здоров'язбереження набуває глобального значення. В її основі повинна бути ідея збереження здоров'я не лише людини хворої, а і здорової людини. Під збереженням здоров'я здорової людини необхідно розуміти сукупність заходів політичного, духовного, економічного, правового, соціального, культурного, наукового, медичного, санітарно-епідемічного характеру, спрямованих на оптимізацію умов для формування, активного збереження, відновлення і зміцнення здоров'я, що забезпечують зниження захворюваності і збільшення популяції здорових і практично здорових людей⁷.

В одному з монографічних досліджень, виокремлюючи три рівні концепції здоров'язбереження: загальносуспільний (планетарний), державний (включає муніципальний рівень або рівень громад) та індивідуальний, ми наголошували, що політика здоров'язбереження є складовою частиною державної політики громадського здоров'я. Нами пропонувалося «....державну політику здоров'язбереження розуміти як систему принципів та напрямів діяльності держави у сфері збереження і зміцнення здоров'я та забезпечення безпеки України»⁸. Проте нині в умовах глобальної полікризи цей підхід має бути переосмислений – здоров'язбереження перестає бути суто внутрішньою галузевою справою держави, перетворюючись на фундамент глобальної стійкості. Головний акцент полягає у тому, що: на планетарному рівні – це єдиний механізм запобігання біологічному вимиранню людства (враховуючи наведену вище статистику депопуляції); на державному рівні – це стратегічний інструмент збереження суб'єктності, країна, що не інвестує у «здоров'я здорових», втрачає право на майбутнє в конкурентному світі; на індивідуальному

⁷ Співак М. В. Державна політика здоров'язбереження: світовий досвід і Україна : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Видавництво «Логос», 2016. 536 с.

⁸ Там само.

рівні – це перехід від моделі «споживача медичних послуг» до моделі «свідомого капіталізатора власного біологічного ресурсу».

Отже, здоров'язбереження у глобальному контексті – це нова ідеологія управління життям, де успішність політичних та економічних систем вимірюється не темпами лікування хвороб, а здатністю цивілізації відтворювати свій якісний та кількісний потенціал у довгостроковій перспективі. Така ідеологія управління життям потребує чіткої інституційної рамки, де кожен рівень здоров'язбереження інтегрується у загальну систему захисту держави. Це зумовлює необхідність більш детального аналізу ієрархії безпекових пріоритетів, оскільки збереження біологічного потенціалу нації є неможливим без розуміння структури самої безпеки.

Зокрема, в іншому дослідженні нами обґрунтовано, що поняття «рівні забезпечення національної безпеки» слід тлумачити у декількох значеннях. По-перше, як певний підхід до диференціації змісту складного механізму забезпечення національної безпеки, який складається з декількох взаємопов'язаних щаблів: 1) особистого, в якому йдеться про безпеку людини як первинного та найважливішого об'єкта, на який спрямований весь механізм забезпечення національної безпеки держави; 2) суспільного, що об'єднує суспільні інтереси спільноти, об'єднаної культурними, національними та іншими спільними інтересами; 3) державного, враховуючи зовнішній та внутрішній рівні безпеки держави. При цьому зовнішній рівень національної безпеки проявляється у заснованій на принципах міжнародного права діяльності, спрямованій на нейтралізацію зовнішніх загроз національним інтересам держави, захист суверенітету і територіальної цілісності; тоді як внутрішній рівень національної безпеки є необхідною умовою зовнішньої безпеки держави та проявляється у забезпеченні суспільної безпеки на засадах підтримання законності та правопорядку. По-друге, рівні забезпечення національної безпеки держави слід розуміти як певні характеристики стану захищеності національних інтересів держави, що залежать від багатьох факторів, зокрема від стану активізації реальних чи потенційних загроз, підготовленості до протистояння таким загрозам у різних сферах суспільного буття держави⁹.

Напрями забезпечення національної безпеки держави мають характеризуватися: по-перше, стабільністю, а отже, незалежністю від розбіжностей у політичному житті країни; по-друге, спрямованістю на захист державного суверенітету, територіальної цілісності країни та

⁹ Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави : реф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2023. 43 с.

захисту життя, прав і свобод людини і громадянина; по-третє, охоплювати найважливіші сфери суспільного буття; по-четверте, об'єктивно враховувати наявні реальні чи потенційні загрози національним інтересам. Конкретні напрями забезпечення національної безпеки держави виокремлені чинним законодавством та виражені у Стратегії національної безпеки України¹⁰. При цьому Стратегія не лише закладає фундаментальні принципи захисту держави, а й виступає концептуальною платформою для галузевого планування. Зокрема, у Заключних положеннях документа визначено, що Стратегія є основою для розроблення низки програмних документів, які визначають конкретні шляхи та інструменти реалізації безпекової політики. У контексті захисту людини та її здоров'я особливого значення набувають стратегії, що безпосередньо спрямовані на збереження життєвого потенціалу нації, а саме: Стратегія людського розвитку, Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату та Стратегія біобезпеки та біологічного захисту¹¹.

Що стосується Стратегії людського розвитку, то, аналізуючи Оперативну ціль 1.3, можна стверджувати, що реалізація політики здоров'язбереження в Україні на сучасному етапі конкретизується через систему стратегічних оперативних цілей, що спрямовані на забезпечення біологічної безпеки та демографічного відтворення. Ключовим вектором є розбудова ефективної державної системи громадського здоров'я, яка передбачає створення єдиного механізму санітарно-епідемічного контролю та біозахисту. Пріоритетними завданнями у цьому напрямі визначено оперативне виявлення біологічних загроз, подолання епідемій (ВІЛ/СНІД, туберкульоз), забезпечення максимального охоплення населення імунопрофілактикою та впровадження європейських стандартів у національну систему крові. Особливий акцент ставиться на превенції неінфекційних захворювань шляхом популяризації відповідальної самозбережувальної поведінки та оздоровчої рухової активності.

Паралельно із заходами біобезпеки державна політика фокусується на стимулюванні народжуваності як фундаменті демографічної стійкості. Це передбачає модернізацію перинатальної допомоги, розширення програм неонатального скринінгу, розвиток інклюзивної спортивної інфраструктури та системну підтримку пацієнтів із рідкісними (орфанными) захворюваннями. Інтегрованим результатом виконання цих завдань має стати досягнення критично важливих індикаторів – перехід до позитивного природного

¹⁰ Там само.

¹¹ Про Стратегію національної безпеки України «БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – БЕЗПЕКА КРАЇНИ»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12> (дата звернення: 15.04.2026).

приросту населення, зниження рівнів материнської та дитячої смертності, а також загальне підвищення середньої тривалості життя¹². Таким чином, нормативно визначені цілі трансформують концепцію здоров'язбереження у практичний інструмент нейтралізації екзистенційних загроз та стабілізації людського капіталу держави.

У системі забезпечення колективної безпеки особливе місце посідає реалізація Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, яка розглядає покращення громадського здоров'я як один із ключових індикаторів успішності державної політики. Сучасні кліматичні трансформації – аномальне підвищення температури, різкі коливання атмосферного тиску та деградація природних ресурсів (води, ґрунтів, повітря) – виступають потужними чинниками виникнення неінфекційних патологій, поширення нових інфекцій та загострення хронічних захворювань населення. Еколого-кліматична загроза здоров'язбереженню має кілька виражених векторів впливу: трансмісивний ризик (формування в різних регіонах України нових клімато-географічних умов створює сприятливе середовище для переносників збудників інфекційних хвороб, що раніше не були характерними для такої місцевості); харчова та водна безпека (тривала спека дестабілізує процеси виробництва продовольства та критично погіршує якість питної води. Зокрема, евтрофікація водойм (розмноження токсичних водоростей) безпосередньо загрожує системам господарсько-побутового водопостачання, провокуючи спалахи харчових токсикоінфекцій); токсичне та алергенне навантаження (спостерігається стійка тенденція до зростання показників гострих отруєнь серед цивільного населення. Водночас зміна періодів вегетації рослин-алергенів та концентрації пилку в повітрі зумовлює стрімке поширення алергічних захворювань). Окремим аспектом національної безпеки є пряма травматизація та смертність внаслідок екстремальних погодних явищ¹³. Таким чином, екологічний складник політики здоров'язбереження вимагає переходу до превентивного управління, де адаптація до кліматичних змін розглядається не лише як природоохоронний захід, а як стратегічна дія із захисту життя та працездатності нації в умовах глобальних екологічних викликів.

Фундаментальне значення у структурі колективної безпеки посідає Стратегія біобезпеки та біологічного захисту, метою якої є поетапне створення єдиної загальнодержавної системи протидії біологічним

¹² Про Стратегію людського розвитку : Указ Президента України від 02 червня 2021 р. № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text> (дата звернення: 17.04.2026).

¹³ Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 19.04.2026).

загрозам. Реалізація цієї мети передбачає комплексний розвиток вітчизняних біотехнологій через формування спеціалізованого біокластера «Біобезпека та розвиток біотехнологій», що має на меті відродження виробничого потенціалу та забезпечення широкого доступу населення до сучасних діагностиків та імунобіологічних препаратів. Важливим вектором стратегічного планування є розроблення дієвого законодавчого поля, орієнтованого на вдосконалення процесів оцінки та управління ризиками, а також впровадження ефективних методів індикації та ідентифікації біологічних агентів, зокрема генетично змінених. Одночасно з нормативним регулюванням особлива увага приділяється розбудові розгалуженої мережі закладів епідеміологічного профілю, діяльність яких фокусується на глибокому аналізі, прогнозуванні та застосуванні превентивних механізмів реагування на біологічні загрози. Такий підхід дозволяє мінімізувати негативний вплив патогенів на здоров'я людини, продовольчу безпеку та стан навколишнього природного середовища. В межах інтегрованого управління біологічними ризиками стратегічно важливим є запровадження жорсткого механізму поводження з інвазивними чужорідними видами та розроблення державного контролю за обігом генетично модифікованих організмів¹⁴. Це створює надійний бар'єр для несанкціонованого розповсюдження потенційно небезпечних біоагентів, що безпосередньо корелює з політикою здоров'язбереження як ключовою умовою збереження людського капіталу в умовах глобальної полікризи.

Реалізація стратегічних цілей у сфері біобезпеки передбачає комплексне виконання низки завдань, спрямованих на посилення національної стійкості через міжнародну інтеграцію та інституційний розвиток. Ключовим вектором тут виступає гармонізація національного законодавства з нормами міжнародного права та активне впровадження принципу «Єдине здоров'я» (One Health), що передбачає поглиблення співпраці з провідними державами та міжнародними організаціями. Паралельно з цим державна політика фокусується на посиленні заходів біологічного захисту, підвищенні ефективності координації в управлінні біогенними ризиками та системному нарощуванні кадрового потенціалу. Особливе значення для забезпечення технологічного суверенітету має розвиток науково-виробничої бази через функціонування біокластера «Біобезпека та розвиток біотехнологій», а також впровадження новітніх інформаційних технологій для раннього виявлення та запобігання біологічним загрозам.

Процес досягнення визначених цілей структуровано за двома етапами,

¹⁴ Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту : Указ Президента України від 17 грудня 2021 р. № 668/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668/2021#n5> (дата звернення: 21.04.2026).

що відображають логіку переходу від формування правового поля до моніторингу ефективності. Перший етап (2022–2025 рр.) спрямований на встановлення правових механізмів поводження з генетично модифікованими організмами, інвазивними видами та біологічними агентами, а також на розбудову мережі міжнародних партнерств у межах біокластера. Другий етап (2026–2030 рр.) передбачає перехід до сталого виконання програмних заходів із запровадженням інструментів щорічної оцінки та коригування стратегічних рекомендацій. Така поетапність дозволяє не лише забезпечити гнучкість управління біологічними ризиками, а й перетворити політику біобезпеки на дієвий елемент архітектури колективної безпеки та здоров'язбереження нації в довгостроковій перспективі¹⁵.

2. Глобальна детермінація екзистенційних загроз та науково-технологічний базис їх нейтралізації

Згідно з даними звіту *Global Catastrophic Risks 2026*, підготовленого фондом *Global Challenges Foundation*, людство увійшло в епоху, де системи життєзабезпечення Землі перебувають у стані критичного стресу. Головним викликом сучасності є порушення стабільності земних систем. Наукові оцінки підтверджують, що сім із дев'яти планетарних меж уже перетнуто. Ми перейшли з епохи Голоцену в Антропоцен – період, коли людська діяльність стала основною силою, що дестабілізує планету. У звіті наголошується, що ризики більше не існують ізольовано. Вони глибоко взаємопов'язані, створюючи ефект «полікризи», де зміни клімату, деградація біосфери та технологічні загрози підсилюють одна одну¹⁶. У звіті подані ключові екзистенційні загрози та їх характеристика, які зводяться до таких:

1. *Катастрофічна зміна клімату та точки неповернення*. Світова кліматична система впритул наблизилася до критичних меж, за якими природні трансформації набувають незворотного характеру. Яскравим прикладом є стан Гренландського льодовикового щита та океанічних коралових рифів. Ці екосистеми вже балансують на межі функціонального розпаду, а в окремих зонах уже перетнули точку неповернення. Навіть короточасний температурний стрибок понад 1,5°C здатен спровокувати ланцюгову реакцію глобальних масштабів. Такі процеси стають самопідтримуваними, що фактично позбавляє людство можливості контролювати подальший хід природних катастроф чи зупинити їх руйнівний вплив.

¹⁵ Там само.

¹⁶ *Global Catastrophic Risk Report 2026* / *Global Challenges Foundation*. 2026. URL: <https://globalchallenges.org/global-catastrophic-risks-2026> (дата звернення: 23.04.2026).

2. *Екологічний колапс.* Стрімке скорочення біологічного різноманіття та деструкція природних екосистем руйнують саму основу життєзабезпечення людства, ставлячи під загрозу стабільність продовольчих, водних та енергетичних ресурсів. Занепад природного середовища не лише позбавляє цивілізацію необхідних активів, а і стає каталізатором нових екзистенційних загроз: від появи раніше невідомих інфекційних патологій до загострення соціальної напруженості та виникнення жорстких конфліктів за право доступу до дефіцитних ресурсів.

3. *Зброя масового знищення та багатосферна ескалація.* Ризик використання ядерної, хімічної чи біологічної зброї зростає через руйнування міжнародних режимів контролю. Новим викликом є «багатосферна ескалація», де конфлікти одночасно охоплюють кіберпростір, космос та фізичне поле бою.

4. *Штучний інтелект у військових рішеннях.* Впровадження ШІ у системи управління ядерною зброєю та автономні бойові системи створює ризик випадкової війни. Відсутність юридично обов'язкових правил регулювання мілітаризованого ШІ є одним із найгостріших викликів для глобального управління.

5. *Астероїдна небезпека.* Хоча ймовірність зіткнення з великим об'єктом є низькою, потенційні наслідки є фатальними для всієї цивілізації. Звіт наголошує на необхідності міжнародної координації для планетарного захисту від об'єктів, що зближуються із Землею¹⁷.

Аналіз актуальних стратегічних орієнтирів Всесвітнього економічного форуму дозволяє констатувати формування нової архітектури глобальних загроз, які мають кумулятивний та взаємопідсилюючий характер. У межах концепції національної безпеки та здоров'язбереження ці ризики слід класифікувати за чотирма домінантними векторами:

1. *Технологічна дестабілізація та інфодемічні загрози.* Стрімкий розвиток ШІ та поширення маніпулятивних технологій (дезінформації) визначено як найбільш критичний короткостроковий ризик. У контексті здоров'язбереження це створює загрозу «інфодемії» – руйнування довіри до інституцій охорони здоров'я та викривлення самозбережувальної поведінки населення. Цифрова фрагментація та кібератаки на критичну інфраструктуру здатні миттєво паралізувати системи надання медичної допомоги та управління біоданими.

2. *Кліматичні зміни.* Екологічні ризики домінують у довгостроковій перспективі. Йдеться не лише про екстремальні погодні явища, а про системну втрату біорізноманіття та критичні зміни в земних системах. Це

¹⁷ Там само.

призводить до незворотного погіршення якості природних детермінант здоров'я – доступу до чистої води, продовольчої безпеки та стабільності кліматичних зон проживання, що фактично нівелює традиційні методи лікувальної медицини.

3. *Геоекономічна та соціальна поляризація.* Економічна нестабільність та зростання вартості життя поглиблюють розрив у доступі до технологій здоров'язбереження. Соціальна поляризація всередині держав руйнує суспільну згуртованість, яка є необхідною умовою для реалізації муніципальних та загальнодержавних програм зміцнення здоров'я. В умовах України цей ризик підсилюється депопуляційними процесами, що створює загрозу втрати суб'єктності нації в конкурентному глобальному середовищі.

4. *Геополітична фрагментація та загрози безпеці.* Перехід до багатополярного світу супроводжується зростанням ризиків збройних конфліктів та зміною міжнародних режимів контролю над зброєю масового ураження. Використання нових засобів ведення війни, включаючи автономні системи, вимагає переосмислення цивільного захисту як компонента політики здоров'язбереження, де пріоритетом стає біологічна та психічна стійкість особистості в умовах тривалого стресу^{18, 19}.

У 2026 р. Всесвітня організація охорони здоров'я актуалізує імператив єдності навколо науки як головного рушія покращення здоров'я нації. Аналіз трансформації людського потенціалу за останнє століття свідчить, що саме наукові інновації та міжнародна співпраця стали основою для радикального зниження показників материнської смертності (більш ніж на 40% з 2000 р.) та смертності дітей віком до п'яти років (понад 50%). Системний розвиток технологій та міждисциплінарна взаємодія дозволили трансформувати критичні загрози, такі як онкологічні захворювання, гіпертонія та ВІЛ-інфекція, з летальних станів у керовані хронічні патології, що суттєво подовжило період активного довголіття. Зокрема, за останні 50 років глобальні програми імунізації зберегли життя понад 154 мільйонам дітей, сприяючи скороченню малюкової смертності на 40% (лише вакцинація проти кору врятувала понад 90 мільйонів дітей). Впровадження інструментів раннього скринінгу – від електронного моніторингу артеріального тиску до мамографії – перетворило діагностику на життєво важливе втручання для мільйонів людей. Проте, попри досягнутий прогрес, загрози для здоров'я продовжують зростати,

¹⁸ Strategic Intelligence: Global Risks Map / World Economic Forum. 2026. URL: <https://intelligence.weforum.org/topics/a1Gb0000000pTDXEa2> (дата звернення: 24.04.2026).

¹⁹ The Global Risks Report 2026. 21st Edition / World Economic Forum. 2026. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2026/> (дата звернення: 24.04.2026).

підживлюючись кліматичними змінами, екологічною деградацією, геополітичною напруженістю та демографічними зрушеннями. У межах політики здоров'язбереження нині виокремлюються такі пріоритетні зони управлінського втручання:

1. *Екзистенційні та пандемічні загрози.* Зростаючий ризик появи епідемій з пандемічним потенціалом вимагає випереджальних досліджень та розробки інструментів захисту майбутніх поколінь. Досвід подолання SARS (2003 р.) та COVID-19 підтвердив необхідність створення глобальних мереж лабораторій для обміну даними в режимі реального часу.

2. *Екологічно детерміновані захворювання.* ВООЗ ідентифікує забруднення повітря як провідний ризик розвитку респіраторних інфекцій, астми та раку легень, а дефіцит чистої питної води – як джерело спалахів смертельно небезпечних діарейних захворювань, зокрема холери.

3. *Інтегроване управління за концепцією «Єдине здоров'я» (One Health).* Сучасний стан глобальної безпеки потребує координації дій держав, науковців та громад для нейтралізації ризиків, що виникають на перетині здоров'я людини, тварин та стану екосистем²⁰.

Аналіз матеріалів платформи Globaia, присвячених глобальним ризикам, дозволяє поглибити розуміння антропогенного тиску на планетарні системи в межах концепції здоров'язбереження. Узагальнення цих даних свідчить, що людство перетворилося на геологічну силу, масштаби діяльності якої загрожують стабільності біосфери – фундаментальній умові існування здорової популяції. У сучасну епоху ризики набувають мережевого характеру, де окремі екологічні чи технологічні збої синхронізуються, створюючи загрозу системного колапсу. В межах наукового обґрунтування політики здоров'язбереження необхідно виокремити такі ключові вектори стратегічної уваги:

1. *Планетарна межова дестабілізація.* Діяльність людини призвела до виходу за межі безпечного операційного простору Землі. Це проявляється у критичному порушенні біогеохімічних циклів (зокрема, азоту та фосфору), що веде до деградації ґрунтів та евтрофікації водних ресурсів. Для державної системи громадського здоров'я це означає довгострокову загрозу харчової токсичності та дефіциту біологічно повноцінних продуктів харчування.

2. *Гіперпідключеність та швидкість поширення загроз.* Сучасна цивілізація характеризується екстремальною щільністю зв'язків.

²⁰ WHO calls for action: "Together for health. Stand with science" to mark World Health Day / World Health Organization. 2026. 06 April. URL: <https://www.who.int/news/item/06-04-2026-who-calls-for-action---together-for-health-stand-with-science--to-mark-world-health-day> (дата звернення: 24.04.2026).

У контексті епідеміологічного благополуччя це означає, що локальний біологічний інцидент у будь-якій точці планети може трансформуватися у глобальну пандемію за лічені дні. Така швидкість вимагає від систем громадського здоров'я переходу до моделей предиктивного (прогностичного) моніторингу та миттєвого реагування.

3. *Втрата стійкості через спрощення екосистем.* Монокультури у сільському господарстві та урбанізація знищують природні «буфери» безпеки. Втрата біорізноманіття робить людську популяцію більш вразливою до зоонозних інфекцій та знижує адаптивний потенціал людини до змін навколишнього середовища.

4. *Інформаційна складність та ризик управління.* Складність глобальних систем зростає швидше, ніж наша здатність їх розуміти та контролювати. Це створює «ризик некомпетентності» в управлінні великими даними та біотехнологіями, що в умовах біологічної безпеки може призвести до непередбачуваних наслідків для здоров'я майбутніх поколінь²¹.

ВИСНОВКИ

На основі проаналізованого матеріалу поняття глобальної політики здоров'язбереження можна визначити як багаторівневу систему стратегічного управління, що виходить за межі класичної медицини. По-перше, концептуальне визначення «глобальна політика здоров'язбереження» слід розуміти через нову ідеологію та стратегію планетарного управління, спрямовану на активне формування, збереження та примноження біологічного й духовного потенціалу людства. Вона базується на переході від реактивної моделі «лікування хвороб» до проактивної моделі «збереження здоров'я здорової людини», де здоров'я нації розглядається як фундаментальний актив національної та колективної безпеки. По-друге, через системно-управлінський підхід. За яким глобальна політика здоров'язбереження – це інтегрована система політичних, правових, економічних та наукових заходів, що реалізуються на трьох взаємопов'язаних рівнях: планетарному (запобігання біологічному вимиранню виду та дотримання планетарних меж); державному (збереження суб'єктності та демографічної стійкості нації); індивідуальному (трансформація особистості у свідомого капіталізатора власного біологічного ресурсу). По-третє, власне безпековий підхід. За яким політика здоров'язбереження – це складний механізм нейтралізації екзистенційних загроз (біогенних, кліматичних, технологічних), який

²¹ Existential Risks / GLOBAIA. URL: <https://globaia.org/risks/> (дата звернення: 24.04.2026).

ґрунтується на концепції «Єдине здоров'я» (One Health). Вона передбачає координацію зусиль держав для підтримки динамічної рівноваги між людською популяцією, тваринним світом та станом екосистем як єдиного життєзабезпечувального контуру.

Нині Україна перебуває у стані критичного демографічного стресу, займаючи позицію світового антилідера за темпами втрати людського капіталу. Прогностична модель вимирання, що визначає часовий ресурс нації межею IV тисячоліття (бл. 3200 р.), свідчить, що демографічна криза в Україні переросла межі внутрішньої соціальної проблеми і перетворилася на головний дестабілізуючий фактор національної безпеки. В умовах глобальної полікризи та геополітичної фрагментації здатність України інвестувати у «здоров'я здорових» є єдиним шляхом збереження її міжнародної суб'єктності. Національна безпека України нині прямо залежить від здатності держави трансформувати біологічний ресурс населення з вразливої зони ризику у стратегічний актив.

Аналізуючи звіти та види загроз, можна констатувати, що загрози більше не існують ізольовано. Кліматичні зміни, деградація біосфери, технологічні збої та геополітична напруженість синхронізуються, створюючи каскадний вплив на людину. Це означає, що нейтралізація однієї загрози неможлива без врахування її зв'язків з іншими факторами ризику. Перетином міжсферної конвергенції загроз є зростання складності глобальних систем, яка випереджає здатність людства до ефективного управління ними. Швидкість поширення локальних інцидентів у гіперпідключеному світі вимагає відмови від реактивних дій на користь предиктивного (прогностичного) моніторингу. Тож, глобальні загрози сучасності мають транскордонний і мережевий характер, що робить політику здоров'язбереження невід'ємним компонентом захисту від системного колапсу цивілізації. Управління цими ризиками потребує координації в межах концепції «Єдине здоров'я», де безпека людини невіддільна від стабільності всієї планетарної системи.

Що стосується стратегії управління загрозами здоров'язбереження, то вони мають трансформуватися з лінійних моделей реагування у циклічні системи інтегрованого менеджменту. Ключовими елементами таких стратегій є: *системна інтеграція*: подолання галузевої розрізненості, де екологічні, технологічні та медичні ризики аналізуються не окремо, а як єдина зона напруги. Це дозволяє враховувати послідовність негативних подій, коли зміна клімату провокує нові пандемії, а ті, своєю чергою,

паралізують економічну безпеку; *предиктивність та превентивність*: перехід від моніторингу наслідків до прогностичного моделювання. Стратегія передбачає використання великих даних (Big Data) та штучного інтелекту для виявлення латентних загроз на ранніх стадіях, що дозволяє діяти на випередження, а не за фактом настання кризи; *гнучкість та адаптивність*: оскільки у гіперпідключеному світі неможливо повністю виключити появу нових загроз через «брак повноти знань», стратегія фокусується на створенні надлишкового запасу міцності систем охорони здоров'я та життєзабезпечення; *кооперативне управління*: інтегроване управління загрозами потребує розширення міжнародного партнерства та передбачає створення спільних протоколів реагування та обміну даними у режимі реального часу. З огляду на викладене під інтегрованим управлінням загрозами у політиці здоров'язбереження слід розуміти проєктування стійких систем, де безпека кожної особи є результатом злагодженого управління глобальними екологічними, цифровими та соціальними ризиками.

АНОТАЦІЯ

Досліджено трансформацію політики здоров'язбереження у системі забезпечення глобальної безпеки. Проаналізовано ключові екзистенційні загрози сучасності, зокрема кліматичні зміни, деградацію біосфери та ризики мілітаризації штучного інтелекту. На основі аналізу міжнародних звітів (Global Challenges Foundation, ВЕФ, ВООЗ) встановлено, що традиційна модель охорони здоров'я, орієнтована на лікування патологій, вичерпала свій ресурс як інструмент стратегічної стабільності.

Наведені статистичні дані показують критичний стан демографічної стійкості України, яка у 2026 р. зафіксувала сукупну втрату людського капіталу на рівні 32,5%. Показано, що за наявних трендів відтворення населення виживання держави безпосередньо залежить від зміни ціннісних орієнтирів – від пасивної медицини до проактивної політики здоров'язбереження здорової людини. Обґрунтовано, що рівні національної безпеки (особистісний, суспільний, державний) повинні інтегруватися через концепцію «Єдине здоров'я» (One Health).

Зроблено висновок, що здоров'язбереження у глобальному контексті є новою ідеологією управління життям. В умовах стратегічної невизначеності вона виступає фундаментальною умовою збереження суб'єктності нації та ключовим інструментом нейтралізації транскордонних біогенних і техногенних загроз.

Література

1. Загола Т. М. Теоретичні підходи до дослідження співвідношення понять «міжнародна безпека», «колективна безпека» та «глобальна безпека». *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2022. № 4. С. 133–137. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.4.18>.
2. Кучма Д. Я. До питання про поняття «глобальна безпека». *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2014. № 3–4. С. 3–13.
3. Українці вимруть через 1200 років, росіяни – через 800. *TSN.UA*. 2011. 24 жовтня. URL: https://tsn.ua/nauka_it/ukrayinci-vimrut-cherez-1200-rokiv-rosiyani-cherez-800.html (дата звернення: 11.04.2026).
4. Україна очолила антирейтинг країн за темпами втрати населення. *Build PortaL*. 2026. 08 квітня. URL: <https://budport.com.ua/buildnews/32874-ukrajna-ocholila-antireyting-krajn-za-tempami-vtrati-naselennya> (дата звернення: 12.04.2026).
5. Співак М. В. Державна політика здоров'язбереження: світовий досвід і Україна : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Логос, 2016. 536 с.
6. Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави : реф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2023. 43 с.
7. Про Стратегію національної безпеки України «БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – БЕЗПЕКА КРАЇНИ» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12> (дата звернення: 15.04.2026).
8. Про Стратегію людського розвитку : Указ Президента України від 02 червня 2021 р. № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text> (дата звернення: 17.04.2026).
9. Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 19.04.2026).
10. Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту : Указ Президента України від 17 грудня 2021 р. № 668/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668/2021#n5> (дата звернення: 21.04.2026).
11. Global Catastrophic Risk Report 2026 / Global Challenges Foundation. 2026. URL: <https://globalchallenges.org/global-catastrophic-risks-2026> (дата звернення: 23.04.2026).
12. Strategic Intelligence: Global Risks Map / World Economic Forum. 2026. URL: <https://intelligence.weforum.org/topics/a1Gb0000000pTDXEA2> (дата звернення: 24.04.2026).

13. The Global Risks Report 2026. 21st Edition / World Economic Forum. 2026. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2026/> (дата звернення: 24.04.2026).

14. WHO calls for action: “Together for health. Stand with science” to mark World Health Day / World Health Organization. 2026. 06 April. URL: <https://www.who.int/news/item/06-04-2026-who-calls-for-action---together-for-health.-stand-with-science.-to-mark-world-health-day> (дата звернення: 24.04.2026).

15. Existential Risks / GLOBAIA. URL: <https://globaia.org/risks/> (дата звернення: 24.04.2026).

Information about the authors:

Spivak Maryna,

<https://orcid.org/0000-0002-9471-7154>

Doctor of Political Sciences, Professor,

Professor at the Department of Administrative Law and Process

National Academy of Internal Affairs

1, Solomjanska sq., Kyiv, Ukraine

Kobko Yevhen,

<https://orcid.org/0000-0002-3121-0823>

Doctor of Law, Professor,

Professor at the Department of Administrative Law Disciplines

National Academy of Internal Affairs

1, Solomjanska sq., Kyiv, Ukraine